

RECENZIE / REVIEWS

• • •

Charles E. Orser, Jr.: Archaeological THINKING. How to MAKE SENSE of the PAST. Rowman & Littlefield. Lanham 2015. 117 strán. ISBN: 978-144-2226-98-2

Vedieť správne kriticky myslieť nie je tak jednoduché, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Opodstatnená, konštruktívna kritika je nedostatkovým tovarom, nielen pre veľkú a preto aj podstatnú časť širšej verejnosti na Slovensku, ale žiaľ aj pre slovenskú archeologickú obec ako takú. Študenti tejto komplexnej vedy, ako nastupujúca generácia slovenskej archeológie majú dnes k dispozícii podstatne väčšie množstvo zdrojov (v rôznych formách) než tomu bolo ešte v „pred-internetovej“ minulosti. Kristian Kristiansen vo svojom známom príspevku *Towards a new paradigm* predpokladá, že súčasná archeológia už s „critical theory“ automaticky pracuje, a to na rôznych úrovniach, skrze kritický (hermeneutický?) dialóg nielen so samotnými archeologickými dátami, ale aj s minulosťou, prítomnosťou a našou vlastnou jedinečnou entitou ako takou (2014, 23-25). Ako poukazuje Kristiansen, ale napokon aj Stephen Shennan v interview uverejnenom v tomto čísle, kritické myslenie v širšom význame už dávno nie je len doménou post-procesuálneho diskurzu ale nachádza svoje regulárne miesto aj v rigidnejších analytických prístupoch majúcich svoje korene ešte v procesuálnej archeológii. V konečnom dôsledku sa tak aj v archeológii komplexné kritické myslenie etabluje tam kam patrí, na priesečník s-h a prírodných vied. Z epistemologického hľadiska tým archeológia zároveň získava na ešte väčšej náročnosti, nakoľko jej predstavitelia by mali byť schopní relevantný metodologický aparát nielen vedieť používať, ale ho aj vedieť prezentovať (a tak zároveň obhájiť svoje vlastné zistenia) pred recipientmi z radov širšej, teda hlavne laickej verejnosti. V čase mimoriadneho rozmachu konšpiračných teórií, zvlášť tých, ktoré deformujú našu vlastnú minulosť (Jelínek 2015), tak archeológia ponúka osobitný didaktický potenciál, ktorý je v podstate doteraz takmer nevyužitý. Tu recenzovaná kniha spadá do kategórie prác, ktoré jednoduchým a predsa výstižným spôsobom prezentujú jeden z modelov archeologického myslenia, zvlášť myslenia kritického. Ide o knihu, ktorá priamočiarym, aj keď niekedy možno až príliš populárnym spôsobom naučí čitateľa základom aktívnej sebaobrany pri interpretovaní minulosti.

Charles E. Orser, Jr. je profesorom antropológie na univerzite Vanderbilt, ako aj Illionoiskej štátnej univerzite v Spojených štátoch amerických. Inšpiráciou pre túto pomerne útlú knižku mu boli jeho vlastné univerzitné kurzy venované kritickému mysleniu v archeológii, určené podľa princípov severoamerického univerzitného systému nielen potenciálnym archeológom, ale aj širšiemu študentskému publiku. Sám autor v úvode zároveň priznáva, že jeho ambíciou je, aby jej čitatelia boli následne schopní budovať korektné úsudky aj v bežnom živote. Brojí tak aj proti tzv. „pseudoeologie“, ktorá je v Spojených štátoch skôr doménou prívržencov mimozemských intervencií, či stratených (mimoriadne) vyspelých civilizácií používajúcich napríklad pyramídy ako jadrové reaktory (na rozdiel od Slovenska, kde si v tomto smere úplne vystačíme so pseudoslovanmi).

Hneď v úvodnej kapitole autor predstaví svoju hlavnú inšpiráciu, ktorou je známa kniha významnej predstaviteľky (sic!) analytickej filozofie 30. rokov 20. storočia vo Veľkej Británii, Lizzie Suzan Stebbing: *Thinking to some purpose* (1939). V tomto smere treba Orsera pochváliť za veľmi trefný výber, nakoľko Stebbingovej kľúčové body ako správne myslieť nachádzajú svoje opodstatnenie dodnes: Priznajme si čo nevieme; Pochopme ako ľudia využívajú to čo nevieme; Uvedomme si, že nemôžeme naše interpretácie založiť na tom, čo chceme, aby bola pravda. Kapitola je doplnená stručnými dejinami kritického myslenia v archeológii, sústreďuje sa však prevažne na archeológiu severoamerickú. V nasledujúcej kapitole 2 Orser predstavuje jednoduchú krokovú metódu, inšpirovanú opätovne výbornou populárno-vedeckou knihou *How to Think About Weird Things* (Schick – Vaughn 2008), s výstižným názvom SEARCH. Kroky sú nasledovné: 1: postuľujte tvrdenie; 2: vyhodnot'te dostupné dáta; 3: preverte alternatívne tvrdenia; 4: ohodnot'te každé tvrdenie (hypotézu). Táto kroková metóda do určitej miery pripomína štandardný postup, ktorý archeológ aplikuje pri abduktívnej metóde usudzovania (respektíve IBE – úsudok k najlepšiemu vysvetleniu). Robustnejší, aj keď o niečo komplikovanejší model vysvetlenia, ktorý je alternatívou voči Orserovmu modelu, predstavil Lars Fogelin (2007). Ide o pomerne známy príspevok aj v severoamerickej archeológii a Orser naň mohol poukázať v zozname literatúry. Kapitola 3 sa venuje tomu, ako by mal archeológ triediť a selektovať nielen samotné dáta ale aj otázky, ktoré si k nim kladie. Zrozumiteľná, aj

keď pomerne stručná je kapitola 4 venovaná základným formám logických úsudkov, vrátane možností ich aplikácie v archeológii. Podstatne obsiahnejší článok venovaný logickým úsudkom možno nájsť v tomto čísle časopisu *Musaica archaeologica* (Bača – Neumann – Vávra 2017). Kapitola 5 venovaná analogickému usudzovaniu je zvlášť treba vyzdvihnúť, nakoľko analogické usudzovanie je pre archeológiu kľúčovou a všestranne využiteľnou množinou analytických metód. Kapitola 6 sa venuje rozdielu medzi archeologickými dátami per se a písomnými prameňmi, ktoré sú doménou histórie (ako vedy). Kapitola 7 sa venuje artefaktom, predovšetkým keramike, a tomu, akými spôsobmi s nimi môže archeológ pracovať. Veľmi dôležitá je aj posledná kapitola 8, ktorá v podstate prezentuje najväčšie nebezpečenstvo nesprávneho interpretovania našich dejín, ktoré môže viesť až k do absurdnosti dotiahnutému pocitu vlastnej nadradenosti nad inými spoločnosťami. Jedným z najvypuklejších prípadov je práve zneužitie archeológie pre politické ciele v nacistickom Nemecku, na čo Orser správne poukazuje.

Autor v každej kapitole využíva výstižné, nekomplikované príklady nielen z archeologickej praxe, ale práve aj z prostredia pseudoarcheológie, čím zároveň aktívne dekonštruuje niektoré jej mýty. Niekedy až prílišná pozornosť venovaná týmto marginálnym prúdom je možno miestami trochu prehnaná, aj keď pre jednoduchosť týchto príkladov predstavujú prístupnú didaktickú pomôcku. Skutočné nebezpečenstvo však nepredstavujú tieto, vo svojej podstate neškodné mýty, ale práve už spomínané zneužitie archeológie pre politickú, spoločenskú a ekonomickú diskrimináciu marginalizovaných skupín (pokiaľ neberieme do úvahy vojenskú intervenciu, ako to bolo v prípade nacistického Nemecka). Väčšie zameranie na túto dimenziu „pseudoarcheológie“ by tomuto dielu určite prospelo, práve aj vzhľadom na publikum, ktorému je určená.

Orserova kniha je však aj napriek týmto výhradám vydareným dielom nielen pre študentov bakalárskeho stupňa archeológie a príbuzných vied (každá kapitola je doplnená výberom odporúčanej literatúry), ale aj pre širšiu verejnosť ako takú. Nejde o tak prepracovanú učebnicu, akou je napríklad už klasická, neustále vylepšovaná kniha *Archaeology, Theories Methods and Practice* od Colina Renfrewa a Paula Bahna (2016). Ide skôr o stručnú metodologickú príručku ako myslieť ako archeológ, najmä ako kriticky myslieť v relácii k archeologickým dátam. Osobitne ju odporúčam ľuďom, ktorí sa chcú (do určitej miery) naučiť promptne a korektne reagovať na nečakaný, občas až zákerne sofistikovaný „útok“ prívrženca „alternatívnych výkladov našich dejín“. Kolegom hlbšie oboznámeným s metodológiou archeológie (koľko z nich však na Slovensku v súčasnosti reálne poznáme?) kniha na druhej strane neprináša väčšie množstvo nových informácií, a ak aj, tak tie sú často podané vo veľmi simplistickej až torzovitej forme.

Bibliografia

- Bača, M. – Neumann, M. – Vávra, R. 2017: Je moje vysvetlenie lepšie než tvoje (I) ? Hlavné formy logických úsudkov v archeológii s dôrazom na dedukciu a induktívne metódy usudzovania. *Musaica archaeologica* 1, 49–60.
- Fogelin, L. 2007: Inference to the Best Explanation: A Common and Effective Form of Archaeological Reasoning. *American Antiquity*, Vol. 72, no. 4, 603–625.
- Kristiansen, K. 2014: Towards a New Paradigm. The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology. *Current Swedish Archaeology*, Vol. 22, 11-34.
- Jelínek, P. 2015: Tak nám zas zamlčávajú dejiny... <http://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/tak-nam-zas-zamlcavaju-dejiny#.WbnfvchJbIV>
- Renfrew, K. – Bahn, P. 2016: *Archaeology. Theories, Methods, Practice* (7th edition). Thames and Hudson. 672s.
- Schick, T – Vaughn, L. 2008: *How to Think About Weird Things: Critical Thinking for a New Age* (6th edition). McGraw-Hill. 319s.
- Stebbing, S. L. 1939: *Thinking to Some Purpose*. Penguin Books limited. 244s.